

Analiză prospectivă. Experiența internațională și o abordare românească

conf. univ. dr. Iulian CHIFU*

Școala Națională de Studii Politice și Administrative
iulian.chifu@presidency.ro

Abstract

Prospective analysis is an important component of foresight and strategic planning. There is a worldwide set of methods in this field with uneven results, but also similar exercises at the level of prospective analysis in intelligence. International experience, however, also reveals the difficulties in making predictions in times of raised “tectonicity”, such as crises, and the manner in which prospective analysis can be approached in these cases.

In Romania too, prospective studies tackle the classical themes and methodology, but there are also specific areas with an added value which are able to play important roles in prospective analysis. Thus, prospective studies continue to use evolutions considering the trend, while other methodological versions and working with scenarios cover de lack of information and data in other cases.

But there continues to exist also a theoretical and practical concern for the method of discontinuous analysis, of “jump” or “catastrophe” of game changer studies in current situations, as well as a likelier tendency in analyzing rare, improbable phenomenon – black swan events – but which are becoming more and more real in times of crises, of change in the nature of the international system or of emergence of new relevant actors from little quantified spaces which noticeably influence international evolutions.

The Crismart Crisis Assessment Methodology of the Centre for Conflict Prevention and Early Warning, as well as its own methodology of analysis of ongoing

* Iulian Chifu este profesor specializat în Analiză de Conflict și Decizia în Criză la Departamentul Relații Internaționale și Integrare Europeană la SNSPA, fondator al Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning București. Din septembrie 2011 este consilier al Președintelui României pentru Afaceri Strategice, Securitate și Politică Externă, respectiv consilier pentru Afaceri Strategice și Securitate Internațională din august 2012.

events based on trends and on the point of view of the decision maker, bring an added value with a strong Romanian fingertip to this type of prospective analysis, with the perspective of creating a national integrated crisis management system for the use of decision makers.

Keywords: Prospective analysis, decision making in crisis, foresight, discontinuous analysis, Rene Thom catastrophes theory.

Introducere

Analiza prospectivă este o componentă importantă în planificarea strategică pe termen lung. Există un set de metodologii aplicate în acest domeniu la nivel mondial, cu rezultate inegale, dar și exerciții similare la nivelul analizei prospective de intelligence. Experiența internațională relevă însă și dificultățile predicțiilor în epoci cu tectonicitate crescută cum sunt perioadele de criză, și modalitățile de a aborda analiza prospectivă de intelligence în aceste cazuri.

Și în România studiile prospective abordează tematica și metodologia clasică, dar există și zone specifice care au valoare adăugată și sunt în măsură să joace roluri importante în analiza prospectivă de intelligence. Astfel, studiile prospective utilizează în continuare evoluțiile pe trend, variantele și lucrul cu scenarii vin să acopere deficitul de informații și date în alte cazuri, dar există în continuare o preocupare teoretică și practică și pentru metoda analizei discontinue, de „salt”, de „catastrofă”, a studiilor de „game changer”-i în situațiile actuale dar și o înclinație tot mai mare în a evalua fenomenele rare – black swan events – improbabile, dar care devin din ce în ce mai prezente în perioadele de criză, de schimbare a naturii sistemului internațional sau de apariția unor noi actori relevanți din spații necuantificate până de curând ca influențând sesizabil evoluțiile internaționale.

Studiul nostru se apleacă în mod specific asupra unei abordări ce vizează mai degrabă criza ca element de influență major al deciziei, scopul studiilor prospective bazate pe această abordare fiind acela de a limita surpriza strategică și de a pregăti instrumente flexibile și adaptabile de reacție în cazul producerii unui asemenea eveniment, de studiere și tentativă de prevenire și avertizare timpurie în privința producerii evenimentului și de pregătire a decidentului pentru a interveni pe baza experiențelor și lecțiilor învățate sau a modelărilor făcute deja anticipat sau ca urmare a unor crize de același tip care s-au petrecut deja. Studiul se bazează și pe raportul empiric „de aur” care arată că 80% din crizele care ni se vor întâmpla ni s-au întâmplat deja în trecut ori s-au întâmplat vecinilor noștri.

Studiul mai arată că a face predicții false e mai costisitor decât recunoașterea limitelor de a face asemenea predicții, pentru a evita o supraîncredere a sistemului într-o capacitate pe care nu o are, de altfel. Mai mult, optăm mai degrabă pe varianta creării de capacități cu suficientă agilitate strategică, cu posibilitatea unei reacții prompte în cazul apariției unui eveniment, decât pe formulele excesiv elaborate de planificare strategică ce ar depinde în măsură covârșitoare de predicții.

Metodologia Crismart de evaluare a crizelor în cadrul Centrului pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning precum și metodologia proprie de analiză a evenimentelor în derulare pe baza trendurilor și din unghiul de vedere al decidentului aduc o valoare adăugată cu o puternică amprentă românească acestui tip de analiză prospectivă, care merită cunoscută, promovată și utilizată la nivelul decidenților de diferite categorii din România, în perspectiva conceperii unui sistem integrat național de management al crizelor și dincolo de formulele de urgențe civile pe care le-am conturat deja.

Partea întâi. Modele de analiză prospectivă. Metodologii de studiu

1. Baza teoretică: abordări

1.1. Tuomo Kuosa (Alternative Futures) – The Evolution of Strategic Foresight: Navigating Public Policy Making¹

Foresight se ocupă de:

- Viitorul pe termen lung (minim 10 ani)
- Viitorul alternativ

Strategic foresight este definit drept combinație din insight (analiza prezentului) și prognoză. Foresight (previziune) este dezvoltată din aplicarea metodologiei prognozei la insight.

Foresight-ul (perspectiva) poate fi definit și ca mod de a lărgi perspectiva asupra evaluării implicațiilor acțiunilor și deciziilor actuale (consequence assessment), detectarea și evitarea problemelor înainte ca acestea să apară (early warning), considerarea implicațiilor actuale ale unor evenimente viitoare posibile (pro-active strategy formulation) și prefigurarea aspectelor viitorului dorit (preparing scenarios).

Abordări:

- **Fully-fledged foresight** este o abordare largă ce pune accentul pe policy networking și pe analiza pe termen lung pentru a informa deciziile actuale.

¹ Tuomo KUOSA, *The evolution of Strategic Foresight. Navigating Public Policy Making*, Gower, July 2012.

- **Participatory foresight** produce alternative strategice cu o abordare de jos în sus ce afectează cetățeni, ONG-uri, etc, și îi încurajează să rezolve problemele identificate și de a promova viziunile preferate din perspectivă locală.

- **Futurology** este un tip de politică societală pe termen lung care încearcă să schimbe lucrurile în bine prin abordări pro-active și de jos în sus, și mai puțin prin cercetări empirice și alte tipuri de activități.

- **La Prospective** este o abordare similară cu futurology, vizionară și pro-activă, care utilizează un număr mare de metode din diferite domenii.

- **Future studies** analizează alternative diferite și descrie în mod pro-activ propriile imagini ale viitorului, deziderate. Abordarea încearcă să explice posibile perspective și consecințe ale diferitelor decizii pentru a pune sub semnul întrebării sau a promova anumite valori sau proceduri.

Foresight-ul se bazează pe **gândirea strategică**².

- **Strategic planning** este o metodologie puternic analitică, logică, deductivă, caracterizată prin gândire pragmatică cu scopul de a asigura faptul că lucrurile se desfășoară conform planului.

- **Strategic thinking** se referă la o abordare intuitivă, experimentală, brizantă, creativă, care încearcă să meargă dincolo de capacitățile gândirii pur logice.

Strategic foresight are ca scop contribuția la decizii strategice, realizând evaluări pe termen lung (3-15 ani).

Futures domain se referă la o combinație dintre **foresight, futures studies și alte elemente** și are ca scop obținerea unei cunoștințe ameliorate asupra viitorului.

- Are trei niveluri: nivelul rațional, cel al scenariilor și cel empiric
- Are 2 abordări: de jos în sus și de sus în jos.

Metode:

- Anticiparea
- Predicția și ghicitul

Abordările pot fi împărțite în mai multe tipuri: statistice/cantitative vs. centrate uman/calitative; pre-activ vs. pro-activ; predictiv/linear vs. probabilistic/non/linear; pentru client vs. cu clientul; din afara sistemului vs. dinăuntrul sistemului; înăuntru vs. afară; analitic, sintetic sau euristic; de jos în sus vs. de sus în jos; normative vs. explorative.

² Vezi și Teodor FRUNZETI, *Management Strategic*, Editura Universității Naționale de Apărare Carol I, București, 2013.

Prognostizarea utilizează cu precădere metode statistice și poate fi de două tipuri:

- Normativă (deiziderabil)
- Explorativă (posibil, probabil)
 - Triunghiul grecesc (anticipare -> însușire -> acțiune) ca modalitate de a schimba/influența viitorul

La Prospective este o abordare de jos în sus, pro-activă, care aplică o combinație de futurology și participatory foresight.

Critical Future Studies (CFS) este o abordare post-modernă, de emancipare, bazată pe Habermas și Wilber, care are ca scop dezvăluirea și depășirea dogmatismului, a constrângerii și a dominației și identificarea structurilor sociale opresive.

- Metoda folosită este **Causal Layered Analysis (CLA)** care are patru niveluri: litanie, cauzele sociale, crezurile culturale și miturile, mișcându-se între acestea pentru a deschide perspectiva asupra epistemelor și discursurilor alternative.

- **Viziunea** este un mod subiectiv de a face o declarație convingătoare asupra unui viitor preferat

- **Semnalul slab (weak signal)** este o altă construcție complet subiectivă care constă în observarea unei idei ciudate pe care cineva o consideră în mod subiectiv drept având o valoare de prognoză specială. Proiectul cel mai cunoscut este iKnow al UE.

- **Factorii de schimbare** sunt un concept de nivel macro care include toate tipurile de cunoaștere a viitorului precum: trenduri, driver, semnale slabe sau anomalii, probleme emergente, perioade de tranziție, puncte de basculare, wild cards, viziuni, valori, predicții, prognoze, turbulențe, crezuri, imaginație, strategii, foi de parcurs, planuri și scenarii (normative sau explorative) și grand challenges.

1.2. Obiectivele studiilor prospective: evitarea surprizei strategice³

Utilitatea studiilor asupra viitorului (futures studies – FS) pentru domeniul intelligence-ului poate fi evaluată în raport cu 3 elemente: natura prospectivă, obiectivul de reducere a incertitudinii și relația cu ciclul sau procesul de planificare a intelligence. Natura prospectivă a FS nu este echivalentă cu predicția, ci presupune scanarea viitorului.

³ Costinel ANUȚA, *Studiile prospective și analiza de intelligence: de la managementul riscului la reducerea incertitudinii* în George MAIOR, Ionel NIȚU, coordonatori, Ars Analytica, Editura RAO, București, 2013, pp. 230-246.

Scopul lucrării este de a diferenția și a defini FS și analiza de intelligence. FS au pornit de la psihoistorie, o metodă inventată în anii '50 de Isaac Asimov. În aceeași perioadă au fost realizate primele încercări de promovare a scenariilor ca metode analitice cu o importantă latură prospectivă (Herman Kahn).

Obiectul: Psihoistoria vizează mai mult dimensiunea predictivă în timp ce scenariile sunt doar mijloace de scanare a posibilelor „viitoruri”.

Limitele psihoistoriei constau în faptul că există situații în care un individ poate interfera cu comportamentul maselor și infirma extrapolările statistice asupra manifestărilor acestora.

În prezent există preocupări de modelare a unor asemenea incidente cu ajutorul unor teorii asupra fenomenelor asincronice.

Instrumentar: atât psihoistoria, cât și teoria scenariilor pornesc de la un set de premise bine definite de lucru.

Utilizarea psihoistoriei este guvernată de 3 legi: eșantionul populației al cărei comportament este modelat trebuie să fie suficient de mare, populația respectivă nu trebuie să cunoască detalii privind psihoistoria sau legile acesteia, sensibilitatea umană (emoțională/morală/etică) are un rol esențial în modelare.

Finalitatea: psihoistoria a generat atât dezvoltarea unei întregi pleiade de demersuri teoretice ale căror repere sunt disponibile pe internet (cliodinamica), cât și implementarea unor proiecte științifice care să utilizeze metode matematice / statistice de studiu al comunităților, în special pe dimensiunea securitară (proiectul Camelot).

Future Studies se referă la:

- Forecasting (proiectarea unui viitor probabil), ex: Future of Mobility Roadmap
- Foresight (viitor plauzibil), ex: Shell Energy Scenarios to 2050
- Normative futures (viitorul posibil), ex: Vision 2050.

În raport cu nevoia de scanare a viitorului în vederea identificării unor modalități de gestionare a anarhiei ce pare inevitabilă este nevoie de o trecere de la utilizarea unor metode deja clasice precum forecasting la foresight.

Spațiul de manifestare al FS este delimitat de riscurile de incertitudine.

Conectarea studiilor prospective la procesul de elaborare a politicilor și strategiilor guvernamentale trebuie să depășească o serie de obstacole care ar viza orizontul de timp, lipsa ofertei de certitudine, lipsa ofertei de soluții de-a gata.

Majoritatea analizelor evidențiază faptul că instituționalizarea procesului de elaborare a FS ar putea constitui o premisă pentru gestionarea provocărilor viitorului, inclusiv de către sectorul de securitate, prin elaborarea unor politici (Australia, Finlanda), modificarea structurilor (Singapore) sau dezvoltarea de noi capacități (Olanda).

Procesul de elaborare a FS poate fi facilitat prin transferul de know how și bune practici, prin constituirea de rețele de interes la nivel guvernamental, național și internațional.

Exemple: Multiple Futures Project NATO⁴ (a adus în atenție dubla utilitate a studiilor prospective: anticiparea dinamicii mediului de securitate permite realizarea unor proiecții ale organizației în viitor și facilitează adaptarea acestuia atât conceptual, cât și structural), Global Trends⁵ NIC.

1.3. Analiză discontinuă

Este o abordare pe care am dezvoltat-o în lucrarea de disertație la disciplina Relații Internaționale în cadrul SNSPA, sub conducerea profesorului Cornel Codiță⁶. Ideea pleacă de la faptul că acolo unde se suprapun, în același interval de timp, două discontinuități, e cel mai probabil ca evoluția să cadă în catastrofă, în sensul definiției lui Rene Thom⁷. Cu modele desprinse din matematică, abordarea susține că prin discontinuități înțelegem fie saltul unor valori ale unui parametru, fie un salt al valorii sale dacă e vorba despre o funcție discretă, fie despre o dispariție a cauzalității directe în logica evenimentului. În momentul când asemenea salturi se suprapun, rezultatul e o variantă aleatoare a evenimentului în derulare, în orice caz un „salt”, o catastrofă față de o evoluție de trend anterioară.

Modul de studiere în analiza discontinuă este *modus tollens*, adică se crează scenariile catastrofice (vezi, de exemplu, ciocnirea unui asteroid cu Pământul) se identifică parametrii care pot duce la această catastrofă, intervalele care sunt prevestitoare ale discontinuităților și se plasează senzori de avertizare timpurie pe parametrii respectivi. Când sistemul dă alerta, înseamnă că parametrii se apropie de intervalul în care saltul, respectiv catastrofa e posibilă, deci putem să urmărim evoluția.

În același timp, metoda permite ca, la rece, după modelarea catastrofei, să fie modelat și răspunsul. Astfel, avem deja dosarul crizei și formulele cele mai potrivite de reacție în cazul în care criza respectivă se produce.

1.4. Studiul fenomenelor rare. Fenomenele discrete. Black Swan Events

Fenomene probabile. Fenomene posibile. Statistică în predicție.

Nicholas Taleb a teoretizat ideea fenomenelor rare⁸ dar posibile, cu nivelul redus de probabilitate. Perioadele de turbulențe majore, cu un sistem

⁴ NATO Allied Command on Transformation, Multiple Futures Project. Navigating towards 2030, Findings and Recommendations, April 2009.

⁵ National Intelligence Committee - NIC, Global Trends 2030: Alternative Worlds, Washington DC, Dec. 2012.

⁶ Iulian CHIFU, Metoda discontinuităților în Analiza de Politică Externă. Cazul Transnistriei, Editura Prorom, Iași, 2004, apariție pe CDROM.

⁷ Rene THOM, Teoria Catastrofelor, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1986.

⁸ Nicholas Nassim TALEB, Black Swan. The impact of the Highly Improbable, 2-nd Edition, Random House Trade Paperbacks, 2010.

de referință cu tectonicitate mare, sunt cele care transformă fenomenele rare în fenomene probabile, fenomenele discrete în unele cu influență din ce în ce mai relevantă, și acoperă un spațiu major de elemente al căror mod de studiere nu mai e evoluția de trend, nu mai este analiza discontinuă, ci doar statistica.

Fenomenele respective pot fi studiate în laborator, se pot găsi reguli și tipologii de reacții în cazul foarte improbabil în care s-ar produce, însă momentul apariției lor se poate prezice doar la nivel statistic. Este tipul de fenomene care rămân de obicei în afara oricărui studiu, pentru că probabilitatea de producere e prea mică pentru a reclama investiții financiare în combaterea riscurilor și amenințărilor din această nișă. Pe de altă parte aici apar semnalele schimbării fundamentale a sistemului, a naturii sistemului, apariția unor noi actori sau parametri relevanți în sistem, deci abordarea merită în măsura în care „semnalele slabe” pot deveni relevante într-o criză.

1.5. Limitele studiilor prospective, capacității de analiză și predicției în intelligence

Predicțiile au limite-cheie în evaluarea riscurilor globale. De aceea sunt necesare din start evaluarea foarte clară a acestor limite⁹ și evitarea încrederii exagerate în asemenea capacități.

Una dintre condițiile pentru evaluarea cu succes a riscurilor o reprezintă a ști când nu trebuie făcute predicțiile. Analistii trebuie să-și înțeleagă propriile limite. Chiar și tendințe puternice se pot întrerupe în mod subit și accidente pot cauza schimbări puternice. Impactul poate fi unul major, predicțiile greșite având consecințe mult mai grave decât abținerea de la ele, deoarece cele greșite creează încredere falsă.

Soluția este investiția în agilitatea strategică (abilitatea de a reacționa în mod rapid), mai degrabă decât planificarea (care depinde la rândul său de predicții). Concret, trebuie evitate în totalitate predicțiile pe termen lung sau cele care cuprind riscuri dificil de gestionat.

Cauzele principale sunt endogene în raport cu analistul (1.) sau raportate la calitatea sau cantitatea datelor (2.). Cea mai gravă cauză, dincolo de cele două, constă în faptul că analistii nu-și înțeleg propriile limite și capacități de predicție.

Predicțiile eșuează din cauza:

- Unui orizont prea larg de timp.
- Prea puține date sau luarea în considerare doar a celor disponibile pe moment.

⁹ Oxford Analytica, Predictions have key limits in global risk assessment, Thursday, May 16, 2013.

- Hazarde de tip „mirror imaging” – predicții pe fondul unui comportament bazat pe propriile valori și neînțelegerea faptului că obiectul de analiză nu funcționează în baza acelorași valori.

Predicțiile pot fi făcute doar în condiții foarte limitate. În restul cazurilor acestea trebuie înlocuite cu futures analysis sau scenario analysis.

2. Proiecte practice alternative de analiză prospectivă¹⁰

2.1. NIC - Global Trends 2030: Alternative Worlds¹¹

Scopul studiului este de a furniza un cadru pentru modul de percepere a viitorului și de a stimula gândirea strategică asupra schimbărilor geopolitice rapide și vaste ce caracterizează lumea de astăzi și de a identifica posibile traiectorii globale pentru următorii 15-20 ani.

Metodologia utilizată este de a identifica trenduri critice și discontinuități posibile, făcând diferența între: megatrends (acei factori care vor apărea cel mai probabil în cadrul unui scenariu), game-changers (variabile critice ale căror traiectorii sunt mult mai puțin certe, dar care schimbă fundamental evoluțiile de trenduri, dacă se manifestă).

Supoziția de la care pornește studiul este că ne aflăm la un moment critic în istoria umanității, care ar putea duce la alternative de viitor contrastante. Viitorul este considerat maleabil, rezultând dintr-o combinație a **megatrends**, **game-changers** și **factorul uman**.

Megatrends:

- împuternicirea individului în baza reducerii sărăciei, creșterea clasei de mijloc, realizări educaționale mai semnificative, utilizarea mai vastă a mijloacelor de comunicații și a tehnologiilor de manufactură și progrese în sănătate;
- difuziunea puterii: nicio putere nu va mai fi hegemonică în 2030;
- modele demografice: arcul instabilității se va îngusta în timp ce creșterea economică în țările occidentale se va diminua;
- legătura dintre hrană, apă și energie: cererea acestor resurse va crește substanțial.

Game-changers:

- economia globală înclinată spre criză;
- lacună în guvernanță;

¹⁰ Există și alte exerciții, folosind același calapod. Vezi, de exemplu, experiența elvețiană în Beat HABEGGER, *Horizon Scanning in Government (Concept, Country Experiences, and Models for Switzerland)*, Center for Security Studies, ETH, Zurich, 2009, pe lângă experiența americană și britanică citată în exemplele de mai jos.

¹¹ NIC, *Global Trends 2030*, *op. cit.*

- potențial pentru creșterea numărului de conflicte;
- scop mai larg de instabilitate regională;
- impactul noilor tehnologii;
- rolul SUA.

Lumi posibile:

- cel mai plauzibil scenariu negativ: Motoare blocate (numărul conflictelor crește, SUA se orientează spre interior, globalizarea se blochează);
- cel mai plauzibil scenariu pozitiv: Fuziune (colaborarea China și SUA);
- gini-Out-of-the-Bottle: Inegalități la toate nivelurile;
- o lume non-statală.

Schimbări tectonice între prezent și 2030: creșterea clasei mijlocii globale, acces mai larg la tehnologii letale, schimbare definitivă a puterii economice de la est la sud, îmbătrânire vastă și fără precedent, urbanizare, presiune asupra resurselor de apă și hrană, independența energetică a SUA.

Black swans cu cel mai mare impact: pandemii severe, schimbări climatice mult mai rapide, colapsul UE, China democratică sau în colaps, Iran reformat, război nuclear sau atac cibernetic, furtuni solare geomagnetice, dezangajarea SUA.

2.2. Atlantic Council – Strategic Foresight Initiative at the Brent Center on International Security

Raportul se bazează pe scenariile elaborate de US National Intelligence Council și vine în completarea documentului redactat de NIC și intitulat „*Global Trend 2030*”. NIC elaborează o serie de posibile scenarii pe termen lung iar Atlantic Council elaborează **recomandările**¹² care rezultă din aceste scenarii.

Premisa NIC de la care pornește Atlantic Council (AC) că SUA are o a doua șansă ca hegemon de a influența lumea, deoarece în ciuda declinului puterii americane, nicio altă putere nu vrea să își asume responsabilitatea pentru securitatea globală. Este vorba evident despre o viziune, înclinație, predicție de tip wishfull thinking, o evoluție programatică, un viitor dorit. De asemenea, ele se referă la un actor specific, iar baza de plecare este solidă, în sensul referirii la Goba Trends 2030 și la cercetarea NIC.

În baza acestei premise scenariile pentru viitor variază pe toată gama dintre o lume caracterizată prin volatilitate politică și economică vastă, catastrofe ecologice și naționalism introvertit și o lume mai cooperantă, bazată pe reguli, caracterizată prin diminuarea sărăciei și progresul uman.

¹² Atlantic Council, *Envisioning 2030; US Strategy for a Post-Western World*, A report of the Strategic Foresight Initiative at the Brent Scowcroft Center on International Security, Robert A. Manning principal drafter, Washington DC, 2012.

Scopul documentului este de a crea recomandări (în baza trend-urilor) care să contribuie la o strategie SUA pe termen lung.

Recomandările principale sunt:

- prioritatea dezvoltării și stabilizării economiei SUA;
- gândire pe termen lung și conștientizarea implicațiilor profunde pe care le are adoptarea unor poziții din partea SUA;
- cooperarea crescută în baza alianțelor existente (UE, NATO, Japonia-Coreea de Sud-Australia);
- cooperarea crescută cu China;
- mai multă creativitate în ceea ce privește stabilizarea zonei de instabilitate – Orientul Mijlociu, Africa de Nord, Pakistan.

2.3. NATO: Multiple Futures Project – Findings and Recommendations

Studiul¹³ încearcă să creeze **scenarii alternative** pentru o perioadă de două decenii, luând în considerare **amenințările predictibile**: densitatea înaltă a populației, raritatea resurselor, alianțe schimbătoare, progresul în tehnologie, interdepența economică globală.

Studiul a fost realizat de către un grup multi-național, civil și militar în cadrul SACT.

Scopul studiului este de a informa și susține dialogul strategic în raport cu provocările cu care se va confrunta Alianța și implicațiile corespunzătoare civil și militar, oferind Alianței un set amplu de idei și informații cu care să poată realiza planificare strategică.

Cele patru scenarii plauzibile sunt:

- o împărțire între lumea în globalizare și cea exclusă de acest proces, care duce la instabilitate;
- o întoarcere către problemele interne ale statelor occidentale, care duce la lipsa pregătirii în ceea ce privește riscurile geopolitice;
- o lume rațională și tehnologică care este conectată orizontal și ale cărei riscuri sunt regimurile autoritare excluse și lipsa respectului pentru drepturile omului;
- o lume dominată de mari puteri în care regulile internaționale nu sunt respectate.

Fiecare scenariu oferă un fundal pentru analiză conceptuală, prezentând ca sumă o imagine completă a riscurilor, amenințărilor, posibilele surprize strategice, implicațiilor și a oportunităților.

¹³ NATO Allied Command on Transformation, Multiple futures, *op. cit.*

Recomandările se pot deduce din următoarele patru mari concluzii:

- evoluția naturii riscurilor și a amenințărilor la adresa intereselor vitale vor amenința unitatea și solidaritatea strategică din cadrul Alianței, cât și înțelegerea asupra ceea ce constituie art. 5;

- interacțiunea crescută cu țări din afara Alianței și alți actori internaționali va crea oportunități pentru ca Alianța să își extindă rolul de a spori securitatea și stabilitatea în afara zonelor tradiționale de angajare;

- adversari determinați de accesul la tehnologii vor ataca Alianța în mod neașteptat, fiind necesară schimbarea strategiilor și tacticilor militare ale Alianței;

- interacțiunea crescută cu alți actori internaționali va da NATO oportunitatea de a transforma în sens pozitiv ideea, valorile și evenimentele într-o lume globalizată.

Recomandările militare ce decurg din concluziile de mai sus sunt:

- adaptarea la cerințele amenințărilor hibride;
- operarea cu alți actori și construirea de instituții;
- prevenirea conflictelor, rezoluțiile și gestionarea consecințelor;
- contra-proliferarea;
- capabilități expediționare și de luptă într-un mediu auster;
- comunicații strategice și câștigarea luptei prezentărilor narative alternative ale realității.

- Elemente organizaționale și de dezvoltare a forței.

2.4. Towards a Grand Strategy for an Uncertain World: renewing Transatlantic Partnership

Obiectivul lucrării este explicarea complexității amenințărilor, evaluarea capabilităților de la acea oră și analiza deficiențelor în instituțiile existente, pentru ca să ajungă la concluzia că nici un stat și nicio instituție nu este capabilă să gestioneze pe cont propriu actualele și viitoarele provocări. Soluția oferită de studiu este o abordare strategică integrată a aliaților, care include capabilități militare și civile.

Din nou vorbim despre un document programatic¹⁴, de viziune, care prezumă din start existența, nevoia de supraviețuire și rolul determinant al relației transatlantice, respectiv a existenței NATO. El este interesant prin prisma momentului promovării sale, anterior Global Trends 2015 semnat de George Tenet, documentul care prognoza, cu câteva luni înainte, evenimentele de la 11 septembrie, fără ca efectele să se vadă în activitatea agențiilor americane care ar fi putut prezice și preveni acțiunea.

¹⁴ Noamner Foundation, *Towards a Grand Strategy for an Uncertain World. Renewing Transatlantic Partnership*, Lunteren, 2007.

Lucrarea propune o grand strategy care poate fi adoptată atât de organizații, cât și de state și analiza posibilităților de implementare a acestei strategii.

Cea mai potrivită instituție pentru implementare este NATO, pentru care studiul dezvoltă trei agende:

- pe termen scurt: post-Afganistan;
- pe termen mediu: un nou concept strategic care să soluționeze rivalitatea cu UE;
- pe termen lung: abandonarea conceptului de doi piloni (SUA și Europa) și stabilirea unui directorat format din SUA, UE și NATO.

Trenduri și provocări identificate:

- global trends: schimbări demografice și climatice, diminuarea suveranității, pierderea raționalului, scala și complexitatea;
- provocări globale: proliferare nucleară, a substanțelor chimice și biologice, lupta pentru resurse rare, actori non-statali și conflicte asimetrice, abuzul pârgurilor financiare;
- provocări regionale: ridicarea Asiei, Orientul Mijlociu periculos, Africa și eșecul statal, reapariția Rusiei.

Abordarea utilizată în acest studiu este de a identifica în primul pas provocările și de a înțelege în al doilea pas scenariile alternative.

Metodologia este de a analiza trenduri, provocări și amenințări specifice într-un context global. Prin examinarea eficienței instituțiilor naționale și internaționale și a strategiilor lor, sunt luate în considerare moduri în care actualele organizații pot fi adaptate și ameliorate pentru a veni în întâmpinarea noilor nevoi. Sunt oferite idei despre ce tip de strategie va fi necesară și este sugerat modul în care această strategie ar putea fi implementată.

2.5. George Friedman – Metoda ciclurilor istorice (Kondratyev, 1925, Joseph Shumpeter, 1939)

Metodologia care stă la baza predicțiilor lui Friedman legate de următorul secol/deceniu constă în ciclurile istorice¹⁵. Conform teoriei lui Friedman, viitorul poate fi anticipat prin analiza trecutului. Încadrând evaluările sale în spațiul geopoliticii, Friedman susține că evenimentele extreme și de mare amploare în istoria modernă a umanității se pot încadra într-o evoluție de tip ciclic: la aproximativ 30 de ani apar declanșatori care influențează sistemul internațional pe parcursul următoarelor decenii. Chiar dacă umanitatea nu le percepe drept fenomene permanente, ci are tendința să le considere temporare, considerând că se va ajunge la starea precedentă evenimentelor declanșatoare, aceasta este o impresie falsă.

¹⁵ George FRIEDMAN, *The Next Decade: Where we've been and where we're going*, USA Doubleday, 2011; George FRIEDMAN, *The next 100 years. A forecast for the 21-st Century*, New York, Anchor Books, 2009.

Exemplele, așa-numitele „schimbări istorice” pe care se bazează teoria lui Friedman reprezintă în special crizele – mai ales cele de tip economic, dar și politice și militare. Ele definesc ciclurile istorice care se derulează pe o perioadă de aproximativ 30 de ani. Exemplele pe care le dă în cazul Europei sunt evenimente majore din istoria secolului XX care au marcat continentul: 1900, 1930, 1960, 1990, 2008.

În 1900 nimeni nu și-ar fi imaginat că Germania va începe primul Război Mondial. În 1930 era de neimaginat că Germania, distrusă de război, va începe unul de o amploare similară câțiva ani mai târziu. În 1960 nimeni nu și-ar fi imaginat Uniunea Europeană de astăzi și pace pe continentul european, și nici Războiul Rece. 1990 marchează sfârșitul Războiului Rece iar 2008 este anul în care prăbușirea Fraților Lehman și invazia Rusiei în Georgia au declanșat un nou ciclu.

În ciuda tendinței noastre de a considera revenirea în putere a Rusiei pe plan internațional și criza economică drept elemente temporare, aceasta este o impresie greșită. Cele două declanșatoare vor domina sistemul internațional în următoarele decenii.

Pentru SUA ciclurile istorice sunt determinate în special de criza economică. Friedman descrie o serie de crize declanșate de investiția în resurse naționale care păreau a defini stabilitatea economiei și eșecul surprinzător în raport cu criza declanșată. Exemplele date sunt criza resurselor minerale din secolul XX și cea imobiliară din 2008.

La nivel internațional, Friedman consideră că ciclul de dominanță al Chinei s-a încheiat, aceasta aflându-se deja în declin, iar că Rusia este în ascendență. SUA va rămâne putere hegemonică prin avantajul tehnologic și operațional militar pe care îl are.

Partea a doua. Abordări românești

În România, există un număr de preocupări privind studiile prospective, care sunt abordate prin prisma deciziei în criză, analizei de conflict și studierii conflictelor, a unor elemente de avertizare timpurie, analiză de trend, analiză discontinuă și studiilor de evoluții pe termen lung.

În fapt, nici una dintre abordările metodologice clasice nu este utilizată, mai mult, studiile prospective își fac intrarea cu greu în interesul și studiile teoretice serioase în România.

Astfel, în domeniul studiilor strategice, abia au început abordările serioase referitoare la stabilirea obiectivelor strategice, a temelor de interes și contextualizării internaționale în zonele de interes. Nivelul de ambiție și postura strategică au fost definite doar în câteva lucrări și documente, inclusiv în discursul Președintelui României în fața diplomaților străini

acreditați la București din ianuarie 2013¹⁶. Totuși, aceste concepte nu se regăsesc, de exemplu, în nici o Strategie Națională de Apărare sau Strategie de Securitate Națională.

Deși nu a fost teoretizat, evaluat și cuantificat, pe baze teoretice solide, nivelul acceptabil de risc pentru populație e subiect de studiu și se vorbește deja despre nevoia de a comunica public faptul că statul, în fața creșterii amenințărilor și riscurilor de securitate, a situației de criză continuă pe care o traversează, trebuie să asume un nivel de risc mai ridicat pentru cetățenii săi. Ce înseamnă acest lucru, cât e el de relevant în raport cu alocările bugetare în domeniu, ce ar însemna scăderea nivelului de risc acceptabil în termeni de noi alocări bugetare, nu există un studiu relevant pe această dimensiune.

Dar poate cel mai relevant cadru în care se dezvoltă analiza de risc și studiile prospective este cel al obiectivului de **evitare a surprizei strategice**¹⁷. El antrenează costuri simbolice și de imagine extrem de importante pentru decident, mai mult antrenează responsabilitatea directă a șefilor instituțiilor, autorităților și serviciilor responsabile, motiv pentru care interesul pentru evitarea surprizei strategice în România a crescut simțitor, fapt ce generează atenție pentru semnale slabe și capacitate crescută în a evalua posibile viitoare riscuri și trenduri ce pot duce în criză, catastrofă sau eveniment cu victime și pierderi, inclusiv cele cu probabilitate mică sau chiar neglijabilă, tocmai pentru a evita reproșul pentru surpriza strategică.

Direcțiile de studiu în universitățile și centrele de cercetare românești pot fi catalogate astfel:

1. Modele de analiză a deciziei în criză. Crismart. Compararea crizelor. Instrument pentru practicieni

Introdus în anul 2004, odată cu Masteratul de Analiză de Conflict în cadrul Departamentului Relații Internaționale al SNSPA București, în momentul în care îndeplineam funcția de secretar științific, modelul Crismart¹⁸ se bazează pe evaluarea cercetării deciziei în criză. El a fost realizat pe baza unei teme de studiu ce viza construcția unui model în care se pot compara crizele, pentru a se putea transfera lecțiile învățate și bune practici, indiferent de tipul de criză în cauză.

¹⁶ <http://www.presidency.ro>

¹⁷ Teoria fundamentală se găsește în Cynthia M. Grabo, *Anticipating surprise. Analysis for Strategic Warning*, Center for Strategic Intelligence Research, Joint Military Intelligence College, December 2002. Vezi și Ionel NIȚU, Costinel ANUȚA, *Romania in 2030. Future Trends impacting Romania Intelligence Services*, în ANI, *Intelligence in the Knowledge Society*, Proceedings of the XVIII-th International Conference, Bucharest 2013, pentru contribuțiile românești în materie.

¹⁸ Eric STERN, *Crisis Decisionmaking*, Stockholm University Press, 2001.

Definiția crizei este una orientată exclusiv spre decident și modelul în 4 patru pași a fost realizat după ce problema a fost lansată în Statele Unite (Eric Stern¹⁹), problematizarea teoretică a fost făcută la Universitatea din Utrecht (Arijen Boin, Paul t'Hart²⁰), iar modelul a fost elaborat și perfecționat în Suedia, la CRISMART – Crisis Management Research and Training program al Colegiului Național de Apărare al Suediei (SNDC)²¹. Modelul induce și cele 9 tipuri de analize tematice, analize făcute pe câte un parametru relevant, în așa fel încât prin recompunere să putem descrie criza și reacțiile decidenților. Un model foarte adaptat practicienilor.

Pe baza acestui model și a prezumției că schimbările bruște, relevante, sunt și cele cu impact major asupra schimbărilor de viitor ale trendurilor de evoluție, studiul relativ la crize a fost preferat pentru a identifica „rupturile de trend”, evenimentele ce induc crize. Combinată cu analiza de trend, cele două dau modele acoperitoare în ceea ce privește principalele „megatrenduri” și „wild cards” în varianta studiilor prospective de tip Global Trends. Studiul pe această dimensiune l-am dezvoltat în multiple cazuri²² în cadrul Centrului de Prevenire a Conflictelor și Early Warning.

2. Modelul CPCEW. Analiza de trend

Este un model pe care l-am elaborat și perfecționat pentru Centrul de Prevenire a Conflictelor și Early Warning care pune amprenta pe un eveniment în curs sau proaspăt întâmplat și încearcă să extragă componenta de analiză, mergând pe o evoluție în trend a evenimentului. Modelul²³ a fost elaborat și este utilizat din 2008 pentru Buletinul de Analiză a deciziei strategice în politica externă a României.

Modelul privește o expunere succintă a evenimentelor de la care se pleacă, cu contextualizarea relevantă a lor, punând accentul pe componenta

¹⁹ *Idem.*

²⁰ Arjen BOIN, Paul T'HART, Eric STERN, Bengt SUNDELIUS, *The Politics of Crisis management*, Cambridge University Press, 2005.

²¹ www.crismart.se.

²² Iulian CHIFU, Britta RAMBERG, *Crisis Management in transitional societies*, Editura SNDC CRISMART, Stockholm, 2007; Iulian CHIFU, Oazu NANTOI, Oleksandr SUSHKO, *The Russian-Georgian War. A cognitive institutional approach of the crisis decisionmaking*, Editura Curtea Veche, București, 2009; Iulian CHIFU, Oazu NANTOI, Oleksandr SUSHKO, „The Breakthrough Crisis” of a quick solution in Transnistria, a cognitive institutional approach of the crisis decisionmaking, Editura Curtea Veche, București, 2008; Iulian CHIFU, Oazu NANTOI, Oleksandr SUSHKO, *The Russian-Ukrainian Gas Crisis*. – Institute for Euro-Atlantic Cooperation, Kyiv; Iulian CHIFU, Monica OPROIU, Narciz BĂLĂȘOIU, *Războiul ruso-georgian. Reacțiile decidenților în criză*, Editura Curtea Veche, București, 2010.

²³ Modelul este original, ne aparține, utilizează multe elemente din analiza de conținut pe surse publice, vezi Klaus KRIPPENDORF, *Content Analysis. An introduction to its Methodology*, second edition, Sage Publications, London-New Delhi, 2004.

de semnificații și analiză, pe relevanța pentru decizia de politică externă a României, subliniind riscurile și trendurile de evoluție și propunând recomandări decidentului român. Buletinul, ajuns în al șaselea an de viață, are un circuit intern și este difuzat la nivelul decidenților, ambasadele statelor membre NATO la București și a formatorilor de opinie relevanți de la București.

3. Scenarii. Multiple futures. Worse case, most probable case, best case

Pe dimensiunea lucrului cu scenarii, există tendința evaluărilor arborescente, pe toate cazurile și combinațiile posibile. Teoria este bine cunoscută, iar la aplicarea în practică, pentru a respecta capacitatea decidentului de a urmări scenariile, sunt selectate arbitrar scenariile cele mai probabile sau cele mai la îndemână.

În cazul Centrului de Prevenire a Conflictelor, încercăm lucrul pe scenarii pe o variantă care e prezentată public mai accesibil. Astfel, se utilizează scenariul cel mai bun, cel mai defavorabil și un scenariu mediu cel mai probabil. Alternativ am utilizat scenarii în care prin „cel mai defavorabil” includeam scenariul nu pe varianta cost oriented, deci referitor la costuri materiale, cât consequence oriented. În această logică, de exemplu, un scenariu care implica amenințarea valorilor fundamentale devine unul cu impact maxim la nivelul consecințelor, deci îl asumăm a fi cel mai defavorabil, pe această scară.

Există și varianta lucrului cu două variabile relevante, cu o anumită legătură cauzală, în așa fel încât să determinăm cele 4 cadrane create de intersecția variantelor alternative binare considerate²⁴. Acest tip de analiză pe cadrane este ușor de urmărit și simplu de analizat. Nu rareori am văzut asemenea studii în care erau intersectate aleator elemente sau afirmații, opțiuni contrarii dar care nu aveau nici o legătură între ele, de unde foarte des o formulă exagerată și improbabilă de analiză, care risipește resursele.

4. Analiza discontinuă. Analiza prospectivă pe termen lung. Modele. Global Trends

Am introdus mai sus baza analizei discontinue și modul de lucru pe această direcție. Dacă în formula Global Trends²⁵ se lucrează cu Wild Cards, elemente de tip „game changer” în sistem, și noi am lucrat cu asemenea variante dar punctual, pentru un caz specific de catastrofă, de eveniment singular. Avantajul este cel al individualizării condițiilor ce duc la un

²⁴ Vezi Ministry of Defense, Strategic Trends Programme, Global Strategic Trends out to 2040, fourth edition, Development, Concepts and Doctrine Centre (DCDC), UK, 2010.

²⁵ NIC, Global Trends 2030, *op. cit.*

asemenea posibil eveniment, de unde și modelul de analiză ce permite identificarea markerilor, respectiv a semnalelor de early warning ce ne pot îndrepta spre un viitor sau un altul alternativ. Analiza e utilizabilă la nivel prospectiv și permite decelarea evoluțiilor pe termen lung pe baza semnalelor de evoluție plasate pe termen mediu, semnale ce indică tipul de viitor către care se îndreaptă sistemul cel mai probabil²⁶.

Pentru rafinarea sistemului este necesar, bineînțeles, ca sistemul nostru să fie aplicat pe modelul Global Trends pentru exerciții care se repeta la 4-5 ani continuu, fapt ce duce la rafinarea evoluțiilor și creșterea gradului de predictibilitate pe termen lung a principalelor evoluții majore, de impact, și a evenimentelor probabile ce pot crea schimbări substanțiale în sistem.

5. Consequence management

Este o preocupare din ce în ce mai prezentă la nivelul studiilor și practicii în România. Un exemplu interesant se poate regăsi în discursul Președintelui României în fața corpului diplomatic prezent la București, ianuarie 2013²⁷, după încheierea discursului oficial, cu referire la consecințele Primăverii arabe. De asemenea, tot la nivel practic, o putem găsi în poziționarea oficială a României în raport cu criza din Siria.

În plan teoretic analiza este utilizată cel mai vizibil în buletinul de analiză a deciziei strategice a CPCEW, pe componenta riscurilor, trendurilor de evoluție și a învățămintelor și reacțiilor României din punctul de vedere al deciziei strategice, elemente ce se regăsesc în modelul de analiză de trend propus în formatul studiilor prospective²⁸.

Concluzii

Nu am vrut să relevăm aici toate cazurile și instrumentele teoretice folosite în mod direct la analiza prospectivă în România. Totuși, cele mai relevante școli și abordările de cercetare cele mai prezente, temeinice, urmărite cu acritate de centre, instituții și universități, le putem regăsi aici. Firește că și spațiul studiilor de intelligence și școala de securitate de la Facultatea de Sociologie a Universității București au preocupări, însă ele nu sunt pe deplin substanțiate.

²⁶ Vezi și John W. BODNAR, *Warning Analysis for the information age: rethinking the intelligence process*, Joint Military Intelligence College, December 2003.

²⁷ <http://www.presidency.ro>.

²⁸ Conține și elemente substanțială de gândire critică, vezi David T. MOORE, *Critical Thinking and Intelligence Analysis*, Joint Military Intelligence College, Ocasional Paper number fourteen, May 2006.

În cazul Academiei Naționale de Informații, a Centrului pentru Studii de Intelligence, preocuparea există și publicarea lucrării *Ars Analytica*²⁹ sau a lucrării de doctorat a fostului șef al analizei SRI, Ionel Nițu, *Analiză de intelligence*³⁰, sunt elemente ce probează aceste preocupări inclusiv în domeniul studiilor prospective, însă ele sunt de dată recentă și integrate relativ târziu³¹ în studiile și abordările reale la nivel operativ, deși rezultatele sunt remarcabile acolo unde au fost realizate.

Bibliografie

1. Atlantic Council, *Envisioning 2030; US Strategy for a Post-Western World*, A report of the Strategic.
2. Costinel Anuța, *Studiile prospective și analiza de intelligence: de la managementul riscului la reducerea incertitudinii în George Maior*, Ionel Nițu, coordonatori, *Ars Analytica*, Editura RAO, 2013.
3. Arjen Boin, Paul t'Hart, Eric Stern, Bengt Sundelius, *The Politics of Crisis management*, Cambridge University Press, 2005.
4. Iulian Chifu, *Metoda discontinuităților în Analiza de Politică Externă. Cazul Transnistriei*, Editura Prorom, Iași, 2004.
5. Iulian Chifu, Britta Ramberg, *Crisis Management in transitional societies*, Editura SNDC CRISMART, Stockholm, 2007.
6. Iulian Chifu, Oazu Nantoi, Oleksandr Sushko, *The Russian-Georgian War. A cognitive institutional approach of the crisis decisionmaking*, Editura Curtea Veche, București, 2009.
7. Iulian Chifu, Oazu Nantoi, Oleksandr Sushko, „The Breakthrough Crisis” of a quick solution in Transnistria, a cognitive institutional approach of the crisis decisionmaking, Editura Curtea Veche, București, 2008.
8. Iulian Chifu, Oazu Nantoi, Oleksandr Sushko, *The Russian-Ukrainian Gas Crisis*. – Institute for Euro-Atlantic Cooperation, Kyiv.

²⁹ George Cristian MAIOR, Ionel NIȚU, *Ars Analytica*. Provocări și tendințe în analiza de intelligence, Editura Rao, București, 2013.

³⁰ Ionel NIȚU, *Analiza de Intelligence*. O abordare din perspectiva teoriilor schimbării, Editura Rao, 2012.

³¹ Vezi și Valentin Ionuț NICULA, Bogdan-Alexandru TEODOR, *Aplicarea analizei ipotezelor concurente asupra perspectivelor de evoluție ale Serviciului European de Acțiune Externă*, în *Revista Română de Studii de Intelligence*, Nr. 7-iunie 2012, București; Cristina POSAȘTIUC, *Provocări analitice – metode și tehnici de investigare a viitorului*, *Intelligence*, numărul 24 martie-mai 2013; Ionel NIȚU, Costinel ANUȚA, *Romania in 2030. Future Trends impacting Romania Intelligence Services*, în ANI, *Intelligence in the Knowledge Society*, Proceedings of the XVIII-th International Conference, Bucharest, 2013.

9. Iulian Chifu, Monica Oproiu, Narciz Bălăsoiu, Războiul ruso-georgian. Reacțiile decidenților în criză, Editura Curtea Veche, București, 2010.
10. Foresight Initiative at the Brent Scowcroft Center on International Security, Robert A. Manning principal drafter, Washington DC, 2012.
11. George Friedman, The Next Decade: Where we've been and where we're going, USA Doubleday, 2011; George Friedman, The next 100 years. A forecast for the 21-st Century, New York, Anchor Books, 2009.
12. Teodor Frunzeti, Management Strategic, Editura Universității Naționale de Apărare Carol I, București, 2013.
13. Tuomo Kuosa, The evolution of Strategic Foresight. Navigating Public Policy Making, Gower, July 2012.
14. NATO Allied Comand on Transformation, Multiple Futures Project. Navigating towards 2030, Findings and Recommendations, April 2009.
15. George Cristian Maior, Ionel Nițu, Ars Analytica. Provocări și tendințe în analiza de intelligence, Editura Rao, București, 2013.
16. National Intelligence Committee - NIC, Global Trends 2030: Alternative Worlds, Washington DC, Dec. 2012.
17. Ionel Nițu, Analiza de Intelligence. O abordare din perspectiva teoriilor schimbării, Editura Rao, București, 2012.
18. Noamner Foundation, Towards a Grand Strategy for an Uncertain World. Renewing Transatlantic Partnership, Lunteren, 2007.
19. Oxford Analytica, Predictions have key limits in global risk assessment, Thursday, May 16, 2013.
20. Nicholas Nassim Taleb, Black Swan. The impact of the Highly Improbable, 2-nd Edition, Random House Trade Paperbacks, 2010.
21. Rene Thom, Teoria Catastrofelor, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1986.